

Natuurinclusieve landbouw: wat mogen we ervan verwachten?

— Dick Melman (Wageningen Environmental Research)

De term natuurinclusieve landbouw stamt uit de Rijksvisie Natuurlijk Verder (2014). Het staat voor het verlangen om landbouw en natuur weer bij elkaar te brengen, om landbouw duurzaam te maken. Het begrip is opzettelijk niet strak gedefinieerd omdat het een uitnodiging was om mee te denken hoe de negatieve effecten van landbouw kunnen worden verminderd door meer gebruik te maken van natuur. Met het ecosysteem als basis voor de landbouw zou er wellicht ook meer ruimte komen voor biodiversiteit, was de gedachte. Natuur en landbouw, die vaak op zeer gespannen voet met elkaar staan, zouden zo weer kunnen worden verenigd. Heeft dit kans van slagen of is het idealistische luchtflitseriej?

> In het begin van de natuurbescherming werden bijzondere gebieden veilig gesteld door aankoop. Daarbuiten konden maatschappelijke ontwikkelingen, waaronder landbouw, gewoon doorgaan. Maar omdat ook in het landbouwgebied hoogwaardige planten- en diersoorten voorkomen, werd gezocht naar mogelijkheden om deze waarden ook binnen landbouwgebied te behouden. De Relatienota uit 1975, met als accenten reservaatvorming en een streven naar verweving van natuur en landbouw, was daarin een mijlpaal. Boeren konden op vrijwillige basis beheerovereenkomsten sluiten en ontvingen daarvoor een compenserende vergoeding. Hiervoor was 100.000 ha in gedachten, zo'n 5 procent van het Nederlandse landbouwareaal. Dit beleid heeft zich geleidelijk ontwikkeld tot het huidige Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb). Er zijn nu landelijk veertig collectieven, waarin circa 9.000 boeren meedoen, die steeds verder professionaliseren in het natuur- en landschapsbeheer. Ondanks alle intenties en financiële inzet heeft dit nog niet geleid tot een tot stilstand brengen van de achteruitgang van biodiversiteit.

De vraag is of met natuurinclusieve landbouw de versterking van de biodiversiteit wél kans van slagen heeft. Laten we kijken naar de overeenkomsten en verschillen met agrarisch natuurbeheer.

- Het beleid rond agrarisch natuurbeheer had een beperkt areaal voor ogen: aanvankelijk was dat de bovengenoemde 100.000 ha, gepaard met een open begroting. In het ANLb

heeft het areaal geen strikte bovengrens maar is het budget vastgelegd. Met dat budget wordt nu circa 78.000 ha beheerd, dus qua ruimtelijke reikwijdte is er niet veel veranderd. De ruimtelijke ambitie van natuurinclusieve landbouw is landsdekkend (bijna twee miljoen ha), dus veel groter dan die van agrarisch natuurbeheer.

- Agrarisch natuurbeheer heeft als doel het versterken van de biodiversiteit, geconcretiseerd in de bevordering van 68 landelijke doelsoorten, waaraan provincies eigen doelsoorten hebben toegevoegd. Vergroten van de duurzaamheid van de landbouw (onder andere minder emissie van meststoffen, minder bestrijdingsmiddelen op bedrijfsniveau) is geen expliciet doel, al is de stilzwijgende connotatie dat versterking van de biodiversiteit wellicht ook aan duurzaamheid bijdraagt. Natuurinclusieve landbouw appelleert nadrukkelijk wél aan duurzaamheid door de landbouwkundige exploitatie nauw te laten aansluiten op de natuurlijke, ecologische processen. Daarbij ligt de focus op het gebruik maken van het bodemecosysteem: de exploitatie wordt op zo'n manier gedaan dat deze bodemprocessen maximaal bijdragen aan duurzame voedselproductie. Het gaat daarbij onder meer om het verhogen van het organische stofgehalte ten behoeve van het watervasthoudend vermogen, de beschikbaarheid van voedingsstoffen en het ziektevermogen.
- Agrarisch natuurbeheer is altijd door de over-

heid gefinancierd (compensatie van de verminderde inkomsten). Van die compenserende vergoeding ging voor boeren weinig stimulans uit. Natuurinclusieve landbouw richt zich nadrukkelijk op het ontwikkelen van andere verdienmodellen omdat de voedselproductie op een principiële andere manier wordt aangepakt. De verduurzaming van de productie en de versterking van biodiversiteit bieden een handvat om een goede marktpositie op te bouwen waarbij de mogelijkheid bestaat verschillende inkomstenbronnen te kunnen combineren. Voor de overgang naar natuurinclusief boeren ligt financiële steun vanuit de overheid uiteraard wel voor de hand. Dat zou via het GLB kunnen, maar dat gebeurt tot nu toe nog op slechts enkele onderdelen en vooralsnog zonder effect.

- Een andere factor is dat er gelijktijdig met het ontstaan van natuurinclusieve landbouw maatschappelijk een andere wind waait. Er doen zich nu diverse crises voor die steeds breder worden onderkend: klimaat, water, stikstof, energie, biodiversiteit. Een breed palet aan belangrijke maatschappelijke organisaties hebben zich gebundeld in het initiatief 'Deltaplan Biodiversiteitsherstel', waarin de landbouw als sleutel voor oplossingen een belangrijke rol speelt.

Bij het verder uitwerken van natuurinclusieve landbouw wordt de enorme impact ervan duidelijk.

- Mogelijk wordt bij natuurinclusieve landbouw de voedselproductie kleiner. Of en in welke mate dit aan de orde is, is nog onderwerp van onderzoek en discussie maar het zou spanning kunnen oproepen bij de oplossing van het mondiale voedsel vraagstuk. Daaraan gekoppeld is vrees voor ondermijning van Nederland als topland voedselexport.
- Overgang naar natuurinclusieve landbouw vereist fundamentele bezinning over de maatschappelijke plek van voedselproductie. Een duurzame landbouw leidt tot een andere inzet van de bodem: niet als dood, fysisch substraat dat met input van kunstmest en chemische middelen tot voedsel leidt, maar als ecosysteem dat verzorging vergt om door omzettingprocessen in de bodem nutriënten uit kringloop beschikbaar te krijgen en als resultante daarvan ons voedsel schenkt.
- Natuurinclusieve landbouw betekent een veranderende positie ten opzichte van natuur: de mens is niet meer 'heerser over het systeem' maar 'deel van een systeem'.
- Het EU-landbouwbeleid kan een heel belangrijke rol vervullen bij de ondersteuning van natuurinclusieve landbouw. Deze ondersteuning geldt zowel voor het verder verkennen wat het is of zou moeten zijn, maar ook voor het faciliteren van bedrijven die omschakelen naar deze vorm van landbouw. Ook bij het omschakelen van de markt naar natuurinclusieve landbouw-voedsel zullen zowel nationaal als EU-beleid een belangrijke bijdrage

kunnen leveren. Bijvoorbeeld in het zichtbaar maken van verborgen kosten van de huidige landbouwpraktijk, bijdragen aan maatschappelijke bewustwording van deze problematiek en deze meenemen in heffingstelsels en subsidieregelingen. De werkt EU al geruime tijd deze kant op, maar in de praktijk leidt het nog niet tot effecten op de biodiversiteit.

- Agrariërs zitten niet allemaal op dezelfde lijn als het gaat om duurzaamheid en biodiversiteit binnen het bedrijf meer aandacht te geven. De verschillen tussen organisaties als Farmers Defence Force en bijvoorbeeld de Boerenraad spreken boekdelen. Voor het op grote schaal omschakelen naar natuurinclusieve landbouw is breed draagvlak bij boeren nodig. Daar is overleg voor nodig en goede praktijkervaringen. En dat zal een hele opgave zijn gezien de aard van de verschillende posities.

Andere gebruikers van het buitengebied

Naast landbouw en natuur zijn er nog tal van ontwikkelingen gaande die de ruimtedruk in het buitengebied opvoeren: zonne- en windenergie, woningbouw, logistiek en infrastructuur, klimaatadaptatie, bosaanleg/CO₂-vastlegging, enzovoort. De bijbehorende ruimteclaims bedragen tot 2050 naar verwachting meer dan 100.000 ha (ongeveer de omvang van de Veluwe). Er zijn plannen om circa 50.000 ha aan zonnevelden aan te leggen. Financieel is dit voor boeren vaak aantrekkelijk. In eerste instantie zullen zij wellicht de minst productieve landbouwgronden (met de meeste biodiversiteit) aanbieden. Door al deze claims ligt het voor de hand dat de resterende landbouwgrond eerder intensiever dan extensiever wordt gebruikt en dat de ruimte voor biodiversiteit er niet groter van wordt.

Kringlooplandbouw niet per definitie natuurinclusief

Binnen het landbouwkundige onderzoek naar verduurzaming tekenden zich zeer verschillende richtingen af. Naast de natuurinclusieve landbouw is er bijvoorbeeld ook de hightech-landbouw (robotisering, precisie landbouw, gebruik van drones, pixellandbouw, genetische modificatie). Bij de inzet van hightech-landbouw kunnen het sluiten van kringlopen en vermindering van input belangrijke motieven zijn. Maar inzet van deze technieken leidt niet tot meer biodiversiteit. Voor bodembroedende vogels geeft bijvoorbeeld gebruik van wiedeg en schoffelmachines zonder nestbescherming een groter risico op nestbeschadiging dan gebruik van herbiciden. Hetzelfde geldt voor inzet van drones voor het detecteren van plekken waar gewasgroei achterblijft om deze van extra mest te voorzien, waardoor milieudifferentiatie, en dus ruimte voor biodiversiteit, wordt geminimaliseerd. In hightech-landbouw kan de ruimte voor spontane, natuurlijke processen tot vrijwel nul worden teruggebracht. Toch zijn er ook onderzoeken gaande waarbij hightech (onder andere pixellandbouw) juist wordt ingezet voor versterking van de biodiversiteit. Dit soort onderzoek is fascinerend en biedt zeker perspectief voor verbetering van biodiversiteit, maar

het is nog te vroeg om daarvan de waarde in te schatten. De belangrijkste vraag is of hightech uiteindelijk ook in de praktijk voor biodiversiteitsdoelen zal worden ingezet of dat korte termijn winstmaximalisatie voorrang krijgt.

Hoe zal het verder gaan met natuurinclusieve landbouw?

Heel belangrijk voor de verdere ontwikkeling is landelijke regie: de Rijkswis op de landbouw (2019) is daarvoor bruikbaar. Op dit moment staat daarin kringloop centraal en dat is net wat anders dan natuurinclusieve landbouw. Kringlooplandbouw is wellicht heel goed met high-tech en precisie-landbouw te realiseren, maar daarin is niet automatisch ruimte voor ecosysteemdenken of herstel van biodiversiteit. Voor de verdere ontwikkeling van natuurinclusieve landbouw kan een aantal aandachtspunten worden onderscheiden.

- Die landbouwvisie van LNV is een mooi begin, maar daarmee is het niet af: er is een sterke regie nodig. Een concreet uitvoeringsprogramma ontbreekt nog altijd en de trend van decentralisatie van de uitvoering naar lagere overheden maakt deze opgave nog groter.
- Het is nodig om te blijven werken aan de verheldering van het begrip natuurinclusieve landbouw. Een open begin is heel goed geweest, maar als containerbegrip zal het aan kracht verliezen. Nu al bestaat de neiging om bedrijven die maar iets aan natuur doen als natuurinclusief te zien. Zelfs het werken met levende have, koeien of graan, vinden sommigen al natuurinclusief. Dat mag natuurlijk, maar daar gaat geen sturende kracht vanuit voor een vermindering van milieudruk en herstel van biodiversiteit.
- De essentie van natuurinclusief werken is simpel: schoon werken, ruimte bieden aan biodiversiteit en zorgen voor gezond voedsel. Om dit concreet te maken zijn kritische prestatie-indicatoren opgesteld. Aan de hand hiervan kunnen bedrijven zien in hoeverre ze natuurinclusief zijn. Voor de melkveehouderij is een eerste versie gereed en binnenkort komt de akkerbouw aan de beurt. Het is goed om deze prestatie-indicatoren van tijd tot tijd tegen het licht te houden om de definitie van natuurinclusieve landbouw aan te scherpen.
- Bij het zoeken naar wat natuurinclusieve landbouw is, is het belangrijk open te blijven staan voor nieuwe ont-

wikkelingen. Historische beelden kunnen inspiratie bieden voor een rijke combinatie van natuur en landbouw. Maar bedenk ook: vroeger is voorbij.

- Bij het zoeken naar integrale oplossingen voor de opgaven klimaat, energie, behoud landbouwgrond, behoud biodiversiteit zou natuurinclusieve landbouw wel eens een heel belangrijke rol kunnen spelen. Bij de kritische prestatie-indicatoren voor de melkveehouderij komen emissies, efficiëntie, korte kringloop, klimaatneutraliteit en ruimte voor biodiversiteit aan bod.
- We moeten werken aan de maatschappelijke (h)erkenning van de betekenis van natuurinclusieve landbouw en laten zien wat ieders rol daarin kan zijn. Daar ligt een rol voor educatie, van basisonderwijs tot landbouwkundig beroepsonderwijs, en voor de hele keten, tot en met de retail. Dat is zowel in het belang van burgers die recreëren in het landelijk gebied als van boeren voor het behoud van

goede landbouwgrond. Ik droom weleens van een Malieveld-demonstratie waarin boeren hun trekkers hebben opgetuigd met leuzen als: “grond, de basis van ons bestaan, zonder bestrijdingsmiddelen zal het beter gaan”, of “kleurrijk grasland met gezoem, gefladder en geur, geeft gezond voedsel en een goed humeur” (Maar dat kan natuurlijk veel beter).

Tot slot

In onze samenleving zijn mensen-wensen maatgevend voor beleid. We willen onbegrensd beschikken over energie, reismogelijkheden, voedsel: alles moet kunnen. De overheden ontberen de durf om de noodzaak tot beteugeling van die wensen tot rode draad in het beleid te maken. De titel van het stikstofrapport van Remkes ‘Niet alles kan’, is een verademing. De titel houdt ons een spiegel voor waar we niet lang genoeg in kunnen kijken: de ruimte is eindig, onze wensen en ons handelen zullen we daarop moeten aanpassen. Naast alle andere wetenschappen en kundes hebben ecologen en landbouwwetenschappers hier ook een wezenlijke rol in te vervullen door te laten zien wat consequenties zijn van realisatie van al die wensen: niet alles kan. En tegelijkertijd laten zien hoe het wél kan. Natuurinclusieve landbouw en ons daadwerkelijk verdiepen in wat dat zou moeten inhouden, kan wat dat betreft heel stimulerend werken. Het leidt ons naar een gezonde landbouw én gastvrijheid voor soorten die ons daar bovendien bij helpen; een verrijking van ons bestaan. Hopelijk levert dit themanummer daar een bijdrage aan.<

Dick.Melman@wur.nl

interview 1

foto Joep de Goeij

Natuurboerderij van Ardy de Goeij heeft 20 kilometer natuurstrook

— Geert van Duinhoven

Ardy en Ivanka de Goeij hebben een natuurboerderij in polder Oukoop in Reeuwijk. Een paar jaar geleden vroeg de provincie wie van de vijf boeren in deze Natura 2000-polder wilde omschakelen. Eentje wilde al stoppen, drie hadden andere plannen en vertrokken, maar De Goeij had er wel oren naar. Een deel van de grond kocht De Goeij, een ander deel kocht Staatsbosbeheer. Op een aantal kleine snippers van particulieren na behoren De Goeij en Staatsbosbeheer nu de hele polder, een Natura 2000-gebied, op een natuurvriendelijke manier.

“Ik ben na de vraag van de provincie op onderzoek gegaan en het werd me al snel duidelijk dat je voor een natuurboerderij veel grond moet hebben. Zelf hebben we 106 hectare kunnen verwerven en met de 80 hectare pachtgrond van Staatsbosbeheer er bij, wilden we proberen een biologisch bedrijf op te zetten met 200 melkkoeien. We gebruiken geen kunstmest en geen bestrijdingsmiddelen. Daarnaast hebben we rietvelden en slootkanten die we maaien en het maaisel gebruiken we als strooisel in de nieuwe stal. De ruige mest die dat oplevert, komt weer op het land zodat we een mooie kringloop hebben en de grond verbeterd. We beheren de graspercelen met oog voor de weidevogels. Ons maaiprotocol, opgesteld door natuuradviesburo De Watersnip uit Reeuwijk, schrijft voor welke percelen aan de beurt zijn: als er ergens al nesten zijn of pullen rondlopen, dan gaan we daar nog niet aan de gang. De slootkanten hebben we drie tot zeven meter het perceel in schuin afgegraven tot bijna aan het waterniveau. De vrijgekomen grond hebben we gebruikt

om de laagste percelen wat op te hogen. De bijna 20 kilometer aan slootkant hebben we ingezaaid met een natuurmengsel. We monitoren daar de ontwikkelingen samen met Staatsbosbeheer. De mensen van Staatsbosbeheer en vrijwilligers wijzen me regelmatig weer nieuwe soorten die verschijnen. Er staan bijvoorbeeld verschillende soorten orchideeën en wateraardbei. Die stroken helpen mij om van de rest van het perceel voldoende gras en van voldoende kwaliteit te oogsten. Want de basis blijft natuurlijk dat we inkomen moeten halen met de koeien. En zonder gezond gras, is er geen melk. De koeien lokken we met waterbakken weg van de natuurstroken. Daar hebben ze overigens ook meestal niets te zoeken omdat ze daar meteen met hun poten wegzakken.

Al met al hebben we dus veel meer werk als in een regulier bedrijf. Aanvankelijk zouden we dit bedrijf met z'n drieën met 200 koeien gaan runnen. Door de fosfaatregulering bleken we toch te weinig grond te hebben, en moesten we terug naar 130 koeien. Daarom doen we het bedrijf nu nog maar met z'n tweeën. We krijgen een natuurvergoeding van de provincie en we verkopen het biologisch vlees en de biologische melk. De verkoop blijft verreweg de belangrijkste inkomstenbron. Leuk is dat Staatsbosbeheer voor ons een loopbrug heeft gemaakt vanaf een fietspad naar de zolder van de nieuwe stal. Bezoekers kunnen nu dagelijks tussen 8.00 uur en 20.00 uur de stal van binnen bekijken. Daar verdienen we niets aan, maar we krijgen er veel waardering voor terug.”